

MAIN METHODS OF WORKING WITH CHILDREN AND SCHOOL VOCAL FORMATIONS

Yuliyana G. Panova

ABSTRACT: In the report, the children's and school vocal formations are interpreted as a diverse educational environment, possessing rich opportunities for musical-aesthetic development and education, for forming habits, skills and abilities, ensuring active participation of children in singing. The methods and means that lead to unity of artistic and vocal-technical development and effective vocal-pedagogical work are examined.

Изследването е финансирано по вътрешноуниверситетски проект № РД-08-133/07.02.2018 г. на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

В същността на съвременните образователни измерения като основен ориентир се очертава създаването на истински разнообразна образователна среда, притежаваща богати възможности за придобиване на знания, развитие на интелектуално-нравствения потенциал, активността и творческата инициатива на личността. В този аспект важна задача на съвременното образование е повишаване нивото на художествено-познавателните потребности на учащите, които да мотивират поведението им и да определят активното им избирателно отношение към външната среда. Духовното развитие на учениците е невъзможно без възпитаване в творчество, а това е постижимо най-лесно чрез средствата на изкуството – с най-безкористното и неизкушено от всякаква ползност чувство – естетическото.

Пред вид социалните свойства на музиката можем да определим певческата дейност и колективното пеене като една от най-достъпните и демократични музикални дейности, а песента – като могъщо средство за музикално-естетическо развитие и възпитание, за формиране на навици, умения и способности, осигуряващи активно участие в певческата дейност. По своята същност певческата дейност е художествена репродуктивна (изпълнителска), свойствена само на човека форма на активност, която може да се осъществи единствено в социална среда.

От друга страна, в съвременните научни постижения на вокалната педагогика вокалното развитие на децата се разглежда като психо-физиологичен процес, който във всяка възраст има свои особености и своя характеристика, т.е. процес, състоящ се от последователни етапи, определени от качествените промени в психо-физиологичните особености на детския глас и вокалните способности. Вокалното развитие на детето се определя като сложен процес, който се осъществява чрез развитие на вокалните качества на детския глас, присъщи за дадена възраст, развитие на вокалните способности и формиране на естетическо отношение към песента.

В този аспект участието на децата в различни видове певчески състави спомага за развитието на такива знания, навици, умения и способности, които осигуряват пълно възприемане, дълбоко преживяване и точно възпроизвеждане на песента от тяхна страна.

Основните задачи на вокалното възпитание на децата в певческия състав може да се конкретизират в следните три насоки:

1. Възпитание на естетическо отношение към песента и певческата дейност:
 - ✓ Да се предизвика интерес и да се развива емоционална отзивчивост към песента;
 - ✓ Да се пораждат желание, стремеж и потребност за активно участие във възприемането и възпроизвеждането на музика с глас;
 - ✓ Да се формират музикалнооценъчни способности, които да осигуряват правилно ориентиране в естетическите ценности на песента.

2. Формиране и развиване на музикални способности, осигуряващи възприемането и изпълнението на песента:

- ✓ Да се формира музикална възприемчивост като комплекс от способности за слухово съсредоточаване, за следене и ориентиране в музикалния поток;
- ✓ Да се развиват музикалнослуховите способности, които да осигурят възприемането, различаването и възпроизвеждането, разбирането и осъзнаването на песента;
- ✓ Да се развиват музикалнопознавателните способности, които да осигурят запаметяването, съхраняването, възпроизвеждането, разбирането и осъзнаването на песента.

3. Формиране на певческа активност и възпитаване на музикална образованост:

- ✓ Да се предоставят първоначални знания за песента и певческата дейност;
- ✓ Да се изграждат вокални навици и умения, осигуряващи активно участие на детето в певческата дейност;
- ✓ Да се развиват и опазват качествата на детския глас, съобразно с възрастовите и индивидуалните особености на децата.

При правилното провеждане на обучението, певческите навици водят до подобряване функцията на гласовия апарат и като резултат – по-ясна дикция и правилно дишане. Благодарение на взаимодействието на музиката с текста на песните се осъществява силно възпитателно въздействие. Осмислянето на новите думи и обсъждането на текста във връзка с околната действителност има не само познавателен ефект, но и повишава значително езиковата култура на децата.

Работата с децата в певческия състав трябва да бъде съобразена не само с възможностите им и със степента на тяхното музикално развитие, но и с:

- анатомофизиологични особености на детския гласов и слухов апарат;
- механизма на певческо звукообразуване на децата;
- етапите на развитие на детския глас;
- специфичните особености на вокалното развитие на децата.

За да бъде ефективна вокално–педагогическата работа е необходимо да се използват методи и средства, които водят до единство на художествено и вокално–техническо развитие, които могат като цяло да се разпределят в групи:

- **методи, формиращи певческите умения и навици;**
- **методи за формиране и развитие на детския глас;**
- **репертоар, работа върху репертоара.**

Методите, формиращи певческите умения и навици, са свързани с овладяване на правилна певческа стойка, певческо дишане, атака на тона, артикулация, дикция, вокалообразуване, звукообразуване, резонатори, регистри.

1. Правилната певческа стойка е необходимо условие за максимално активен и работещ балансирано и ефективно певчески механизъм. Важно изискване е главата да се придържа напред и нагоре, а таза в противоположна посока – назад и надолу. Тогава гръбнакът се освобождава и изправя, което позволява диафрагмата да се издигне в подходяща за певческо дишане позиция. Раменете трябва да са изправени и леко отдръпнати назад, но в никакъв случай стегнати, а ръцете свободно отпуснати надолу. Главата също е изправена и освободена.

2. Певческото дишане: Певческото дишане при децата трябва да се развива едновременно със звука, а при най-малките по пътя на подражанието. Н. Д. Орлова счита, че децата по време на пеене трябва да използват т.н. смесено дишане, а не отделен тип дишане, и мека атака при звукообразуването [4].

Насочването на детското внимание към дихателната функция води понякога до нежелателни резултати и за това методите на работа трябва да бъдат насочени към:

- ✓ изграждане на умения за спокойно, плавно и безшумно дишане;
- ✓ вдишване безшумно през носа и издишване през устата;
- ✓ постепенно приучване към нискорегрено, диафрагмено дишане, защото само при него не се създава напрежение и ларинксът остава еластичен и естествен;

✓ пестеливо изразходване на вдишания въздух с възможно най-малки усилия.

Трябва да се има предвид, че малките деца дишат високо ключично. В стремежа си да поемат колкото се може повече въздух, те повдигат раменете и поради тази причина предизвикват стягане на мускулатурата на шията, а оттам се създава напрежение в областта на ларинкса и гласните връзки. А само при нискоревреното, диафрагмено дишане може да се получи изравнен, продължителен и добре овладян тон.

В певческото дишане особена роля се придава на момента на вдишване и издишване. Във възрастта, в която се развива ребрената и междуребрена мускулатура е добре да се правят упражнения за развиване на ребрата, които при пеене играят важна роля при този процес:

1/ На едно – вдишване, на две – издишване.

2/ На едно-две- вдишване, на три-четири – издишване.

3/ На едно-две-три-четири...-вдишване- и на пет-шест-седем-осем...издишване

4/ На едно-бързо и безшумно вдишване, на две-три-четири-пет шест... - издишване [2].

Деца трябва да знаят, че е важно не голямото количество въздух, а икономичното му изразходване и че певческият процес е акт на издишване. Ето защо следващият етап в овладяването на певческото дишане е много важен. Той се постига с упражнения за вдихателна постановка – брой се до 2,3...6,7,8... и постепенно се увеличава времето на задържане. С тези методи се постигат трите етапа на певческото дишане – вдишване през носа (устата леко отворена), задържане на вдихателната позиция и издишване с леко отворена уста.

По време на пеене певческото дишане се упражнява чрез упражнения най-често на един тон с различни вокали или фрази с различна дължина, изпети на един вокал.

Възрастта, в която диафрагменото дишане придобива съзнателен характер, е 11–12 години, което зависи и от индивидуалните особености и физическото развитие на ученика.

3. Мека атака на тона.

От качеството на дишането зависи атаката на тона, а тя от своя страна се появява при началото на фонацията. При работа с децата най-безопасно и най-удачно е използването на мека атака, тъй като при нея физиологичното положение на гласните връзки е най-благоприятно за образуване на тона и няма опасност от повреждането им. Ето защо, още в началото е добре децата да се учат как да смекчат атаката. Още при първите уроци учениците трябва да се учат да атакуват твърдото небце леко, без удар, да отправят въздушния поток към свода на устната кухина, точно зад предните горни зъби. Упражненията, които могат да се използват, обикновено са със сричка – *ми, ме, ма...ни, не, на..., ли, ле, ла... да, ба, ди би* и т.н. През цялото време трябва да се следи да има баланс между вътрешния отвор на гърлото и външния на устните, за да не се получава съответно външно или вътрешно стягане [2]. В повечето случаи децата отварят широко уста, а гърлото остава свито, стегнато с малък отвор, което води до „огърляване“. Среца се и обратният случай, когато гърлото е широко отворено, а устните – по-малко, при което се получава задънване на гласа. Ако устата е отворена прекомерно или недостатъчно, това влияе отрицателно на гласа във външното пространство. Трябва да се има предвид, че от свободата на долната челюст зависи свободата на мекото небце. Устата трябва да бъде отворена толкова, колкото е необходимо, езикът да лежи естествено и спокойно. Като демонстрация могат да се използват различни възклицания на радост – *ах, ех, ай* и т.н.

4. Подвижност, еластичност, гъвкавост и тренираност на артикулационния апарат, тъй като от него зависи качеството на дикцията

Артикулационната подвижност на начинаещите певци (най-вече на 7–8-годишните деца) е много малка. При работа с тях е необходимо да се отчитат индивидуалните им природни особености. Формата на устата и устната кухина имат важно значение. Ако устната кухина има плоска форма, то тогава звукът ще бъде светъл и открит, а ако формата е овална, то той ще бъде тъмен и закръглен. В първия случай е добре да се работи с тъмните вокали *О* и *У*, а във втория с по-светлите *И*, *Е*, *А*.

За да се получи лек и красив звук е много важно устата да бъде непринудена, с естествено движение на езика и свободно отпусната долна челюст.

Езикът трябва да се държи непринудено и естествено, без да се повдигат нито върхът, нито коренът му. Само ако се забележи нещо нередно, което пречи на доброто звукообразуване, тогава трябва да се обръща специално внимание, като – *напрегнат език, вдигнат, неподвижен, треперещ, прекомерно голям, изтеглен назад* и т.н..

Тези недостатъци се отстраняват постепенно в процеса на работа. Основната цел, която се преследва, е всички части на артикулационния апарат да са добре координирани и да работят в синхрон, без да правят излишни движения. Лицевите мускули също допринасят за добрата артикулация и затова се следи да са спокойни и ненапрегнати.

5. Използвана на различни варианти на резониране

Различните варианти на резониране зависят от използването на регистрите. Понятието „регистър“ се използва в двоен смисъл.: като част от диапазона и като механизъм на образуване на звука. Основните регистри в детския глас са еднакви с тези на възрастните – гръден и главов (фалцетен). При някои деца се среща и микстово звучене (гласът е смесен естествено). Въпреки индивидуалния регистров строеж на всеки певец има някои общи положения, валидни при работата с деца. Учениците използват предимно гръдния и смесен принцип на звукообразуване. Гръдният регистър е не само свойствен за децата, но и представлява един от богатите ресурси на вокалния колорит. Микстовото звучене се търси поради факта, че гръдният регистър има крайно ограничен диапазон.

При характерното за нашето време смесване на стилове е много важно човек да умее да използва различни техники. Ето защо учениците трябва да умеят да използват максимално регистровите възможности на своя глас, като пеят в най-характерния за тях регистър.

6. Изравняване на вокалите по целия диапазон и овладяване на преходните тонове

Изравняването на вокалите се осъществява по време на разпяването. Разпяването се явява първият етап, при който се усвояват основните певчески навици и се поставят основите на вокалната техника. Целият комплекс от навици се изгражда едновременно, тъй като за работата на певческия механизъм е необходима координация помежду им.

Изравняването на вокалите може да се раздели на два етапа:

- ✓ изравняване в центъра;
- ✓ изравняване по целия диапазон и височините.

Целта е да се получи единна цветова линия на целия диапазон.

След овладяване на центъра в естествения за детето регистър с цел да се увеличи диапазонът се търси микстово звучене, при което атаката се смекчава и се облекчава работата на гласовия апарат.

Упражненията, които се използват при разпяването, следват определена последователност и изпълняват определени функции. Най-често се използват упражнения, които започват в центъра на диапазона и се изпълняват в умерено темпо със сричка на всеки тон. Те се подбират така, да създават благоприятни условия за овладяване на певческите навици във всеки етап на вокалното развитие.

Методите за формиране и развитие качествата на детския глас са насочени към формиране на звънк, сребрист и нежен детски глас въз основа на свободното и естествено звукообразуване, изравнено в целия диапазон и средна сила на тона. Необходимо е да се отбележи, че красотата и прелестта на детското звучене не е в силата на гласа. Резултатите, направени в тази насока, дават основание на В. П. Морозов да разработи и предложи показатели, чрез които обективно да се разкрият акустичните свойства на певческия глас [3]:

- ✓ коефициент на звънност, характеризиращ тембровите особености на гласа на певица;
- ✓ коефициент на полетност;
- ✓ сила на гласа;
- ✓ коефициента на неравност на вокалите;
- ✓ динамически диапазон;
- ✓ основно височинен диапазон;
- ✓ периодичност (честота), характер и дълбочина на вибратото;
- ✓ коефициент на яснота (дикцията) на вокалната реч.

Игнорирането на въпроса за диапазона в процеса на работа с детските гласове, особено в първите години, дава отрицателно отражение върху развитието на качествата на детския глас. На първо място, това влияе на акустичните свойства на гласа. Силата му рязко намалява, тембърът се променя, загубва се звънността и непринудеността му. Недооценяването на значението на работния диапазон оказва пагубно въздействие и на състоянието на гласовия апарат на детето, което може в определени случаи да бъде фатално.

Динамическият диапазон е един от най-важните показатели на певческия глас. Той се измерва чрез изчисляване разликата в силата на звучене на един и същи тон от диапазона при „силно“ (f) и при „тихо“ (p). при неопитните певци, особено при децата, той е твърде ограничен. Нюансът „тихо“ (p) трудно се изпълнява от децата и трябва да се използва ограничено и пестеливо [1].

Доказана е също така известна зависимост между силата на изпълнението и височината на изпълнявания тон. При децата до 10-годишна възраст се наблюдава изменение на височината на тона – повишава се при изпълнение на „силно“ (f) и се понижава при „тихо“ (p).

Репертоар, работа върху репертоара. Изборът на подходящ за възрастта репертоар в теситура, свойствена за съответния глас, е важно условие при работата с детските вокалните състави.

Много често претенциите на децата превишават възможностите им и те е насочват към непосилен за тях репертоар. Подборът на песните се прави най-често от гледната точка на неговата вокално-техническа трудност и се съобразява с възрастта и възможностите им. Избира се репертоар както от учебниците по музика, така и други любими песни в различни стилове (поп, рок, рап и др.), забавни детски песни със съвременно звучене, при които текстът е достъпен, разбираем и близък до детската психика. За да ги пеят с удоволствие, учениците трябва да харесват песните. Това не означава, че могат да пеят песни, лишени от художествено съдържание. Педагогът насочва и ориентира, а те правят своя избор. В зависимост от своя темперамент и предпочитания.

Простотата и яснотата в ладовия строеж и хармонията са необходимо условие за песните на начинаещите певци и малките деца, като в началото се изпълняват песни в умерено темпо, а по-късно в различни темпа и динамика.

Вокалните проблеми, свързани с усвояването на репертоара, най-често се констатира в хода на изучаването на песента. След като репертоарът е подбран, следва вторият етап – *работа върху песенния материал*.

При работата с песента се различават следните моменти:

Първо: Опознаване на песента

За да заинтригуваме децата и да ги накараме да харесат песента, предварително се обмислят методите и методическите похвати, които ще се използват. За целта се прави подробен анализ, който включва:

- 1) Определяне на характера на песента.
- 2) Литературен анализ на текста.
- 3) Определяне характера на мелодията, интонационната изразителност, интервали, лад, размер, характерен ритъм, диапазон и теситура.
- 4) Определяне структурата на песента и формообразуващите принципи.
- 5) Определяне изразителността на инструменталния съпровод.
- 6) Определяне на вокалните проблеми, които могат да възникнат и приноса на песента за вокално-слуховото развитие на децата.
- 7) Обмисляне на варианти за художествено представяне на песента.
- 8) Даване на сведения за авторите на песента, любопитни факти от живота и творческата им дейност.

При възприемането на песента е много важно децата да схванат настроението и да го пресъздадат според техните усещания. Песента може да се представи пред децата като се използват нагледни и словесни методи, а при възприемане на съдържанието на песента основният метод е беседата.

Второ: Усвояване на песента

При изучаването на песента се установява координацията между образувалите се слухови представи и възпроизвеждането им с глас. Песните се изучават по слухово-подражателен начин или по ноти след многократно повторение. Упражняването ѝ има подражателно-изпълнителски характер. Обикновено децата подражават на изпълнителя или на педагога. Песните се изучават в средно силна динамика – след това се уточняват динамическите нюанси, обръща се внимание на различните шрихи.

Трето: Художествено изпълнение на песента

Изразителното изпълнение на песента, от една страна, включва непринудено и естествено преживяване и пресъздаване на общото настроение, а от друга страна, то е изява на музикално-творческите, интерпретаторски способности, в резултат на придобити вече знания и опит. Художественото изпълнение е своеобразно умение да се предадат нюансите на настроението и емоциите. Прибавят се жест, лицеизраз, контакт с очите, красива поза и подходящо движение. Търсенето и намирането на подходящо пластично решение е съобразено с характера на песента и индивидуалността на всяко дете.

В заключение може да се каже, че целенасочената вокално-хорова работа във вокалните състави е конфигуриран процес, чиято ефективност зависи от методите и средствата, които се прилагат при работата с децата, насочени към опазването и развитието на детския глас в неразривна връзка с проблемите на възрастовото развитие, индивидуалните особености, подкрепени от морфологични, физиологични, акустични изследвания.

Певческите формации създават чудесни възможности за преодоляване типичните за съвременното ни общество експанзия на консумативната нагласа и изместване на творческата активност от потреблението. И тъй като песенната практика кореспондира с всички стилове - класика, фолклор, джаз и т.н., участието в тях може да удовлетворява основни духовни потребности на децата, възпитавайки у тях професионално отношение към творческия акт, въпреки аматьорския статут на изявите.

References:

1. Erolaev, V. G., Lebedeva N. F., Osobnosti razvitiya glasogogog aparata u detey Лебедева, N.F. M.AN.N. RSFSR, 1963
2. Malinina, E. M., Metodika na vokalnoto obuchenie, <http://shu.bg/tadmin/upload/storage/20274926.pdf>
3. Morozov V. P., Vokalynoy sluh I golos, M-L, 1965
4. Orlova N. D., Razvitie golosa devochek, M., 1960

*Yuliyana Panova
Senior Assistant, PhD
at Konstantin Preslavsky – University of Shumen
e-mail: j.panova@shu.bg*